

Piotr Gryglewski

 ORCID 0000-0002-2712-2855

Katedra Historii Architektury
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Łódzki

DOI 10.18778/2084-851X.08.12

Poza Warszawą I. Arcydziela plastyki dawnej XII–XVIII wieku w świątyniach i rezydencjach Mazowsza, red. Michał Wardzyński, Mazowiecki Instytut Kultury, Warszawa 2018, s. 262, il. 121, 2 mapy

Próbując przybliżyć najnowszą publikację Mazowieckiego Instytutu Kultury, warto na wstępie odwołać się do słów samego redaktora tomu Michała Wardzyńskiego, który stwierdza:

Przełomem w życiu każdego krajoznawcy i miłośnika kultury jest moment, w którym zachwytowi i innym silnym emocjom związanym z odbiorem miejsc i rzeczy uznawanych za piękne i wartościowe zaczyna towarzyszyć chęć zgłębienia wiedzy na ich temat. Dojrzewanie do pełniejszego doświadczania kultury i sztuki nie jest tylko domeną specjalistów, a pomoc w tym może odpowiednio dobrana i przygotowana pod kątem popularyzatorsko-naukowym literatura. Wyartykułowana w ten sposób deklaracja programowa jednoznacznie definiuje przeznaczenie omawianej pozycji, jako publikacji popularyzującej wiedzę na temat tytułowych arcydzieł Mazowsza.

Książka jest zbiorem 36 esejów przygotowanych przez 20 autorów będących profesjonalnymi badaczami sztuki. Każdy z tych dwu-, trzystronicowych tekstów jest zaopatrzony w obszerną, samodzielną bibliografię, uwzględniającą najnowsze wyniki badań. W publikacji możemy znaleźć omówienie prawie 50 wybitnych zabytków z terenów historycznego Mazowsza: malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego. Całość pracy zamyka przydatny indeks osobowy i topograficzny. O atrakcyjności publikacji decyduje również bogaty materiał ilustracyjny, zawierający

ponad 120 barwnych fotografii. Wewnętrzne strony okładki kryją dwie schematyczne mapy. Pierwsza, ze współczesnymi granicami województwa mazowieckiego, przybliży położenie uwzględnionych w tekście obiektów, druga – przypomina historyczną strukturę Mazowsza.

Pultusk, kolegiata, kaplica biskupa
 Jędrzeja Noskowskiego, ołtarz,
 obraz *Oplakiwanie*, olej na płótnie, 1559,
 sygn. MW lub MN, fot. MW, 2010

Pieta, wyk. Giulio Bonasone
 wg Michała Anioła Buonarrotiego, 1546,
 Nowy Jork, The Metropolitan Museum of Art,
 fot. domena publiczna

Bibliografia:

- D'après Michelangelo*, ed. A. Alberti, A. Rovetta, C. Salsi, Venezia 2015.
 J. Gajewski, *Sztuka w prymasowskim Łowiczu*, [w:] *Łowicz: dzieje miasta*, red. R. Kolodziejczyk, Łowicz 1986.
 M. Kalamajska-Saeed, *The Christian Art of Lithuania: an Exhibition in the Lithuanian Museum of Art Vilnius 2000–2003*, „*Quaestiones Mediaevali Novae*”, 5:2000, s. 279–287.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 2: *Województwo łódzkie*, red. J. Z. Łoziński, z. 5: *Powiat łowicki*, oprac. S. Kozakiewicz, J. A. Miłobędzki, Warszawa 1953.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 10: *Dawne województwo warszawskie*, red. M. Omilanowska, J. Sito, z. 20: *Pultusk i okolice*, oprac. M. Omilanowska, J. Sito, Warszawa 1999.
 W. Kwiatkowski, *Łowicz prymasowski*, Warszawa 1939.
 J. Z. Łoziński, *Program pultuskiej kaplicy biskupa Noskowskiego*, „*Biuletyn Historii Sztuki*”, 32:1970, nr 3–4, s. 271–289.
 J. Z. Łoziński, *Pomniki sztuki w Polsce*, t. 3: *Mazowsze i Podlasie*, Warszawa 1999.

Zebrane w książce wypowiedzi podzielono na dwie części. Pierwsza – nieco mniejsza – została poświęcona zabytkom sztuki średniowiecznej, druga, znacznie obszerniejsza, prezentuje obiekty nowożytne. W ramach każdej z nich wydzielono samodzielne rozdziały, których tytuły odpowiadają średniowiecznym i nowożytnym formacjom stylistycznym. W pierwszej części uwzględniono zabytki romańskie i gotyckie, w kolejnej znalazły się rozdziały poświęcone: renesansowi, manieryzmowi, barokowi, późnemu barokowi, rokoko, wczesnemu klasycyzmowi i współczesności.

Dwie ostatnie „epoki” zostały wydzielone nieco na wyrost, jedynie dla dwóch tekstów. Wydaje się, że opowieści zarówno o wczesnym klasycyzmie, jak i o śląskich „importach” po 1945 roku mogły z powodzeniem być (z odpowiednim wyjaśnieniem) wkomponowane w obręb wcześniejszych rozdziałów. Publikację poprzedza obszerny wstęp pióra Michała Wardzyńskiego omawiający stan badań nad sztuką regionu, a także przybliżający jego historyczną specyfikę. Z jego lektury możemy się również dowiedzieć, że zaprezentowane opracowanie otwiera pięciotomową serię wydawniczą poświęconą zabytkom architektury, plastyki i rzemiosła artystycznego historycznego Mazowsza.

Przygotowane przez profesjonalnych badaczy sztuki teksty przybliżają czytelnikowi szereg bardzo interesujących obiektów rozsianych po całym Mazowszu. Ranga tych zabytków została określona już w tytule książki – mają to być arcydzieła. Często są one ulokowane w niewielkich, mało znanych współcześnie miejscowościach, które w przeszłości były na tyle ważne, że przyciągnęły wybitne fundacje artystyczne. Autorzy zebranych esejów starają się to wyjaśnić, dzięki czemu nieprofesjonalny czytelnik ma szansę poznać złożone mechanizmy kształtujące dawne procesy fundacyjne. Każda z przedstawionych wypowiedzi uwzględnia wyniki najnowszych ustaleń faktograficznych i atrybucyjnych, często zaproponowane przez samych Autorów, co gwarantuje wysoki poziom merytoryczny wypowiedzi. Twórcy poszczególnych esejów starali się, aby ich podrozdziały tworzyły zamkniętą miniopowieść o wybranych zabytkach i okolicznościach ich powstania. Z tego powodu każdy z zawartych w książce esejów jest autonomiczną wypowiedzią, uzupełnioną wyborem najnowszej literatury. Takie założenie pozwala czytelnikowi na oddanie się lekturze pojedynczych części książki, zapewniających spójny zasób informacji. Jeżeli cechy te połączymy z informacjami topograficznymi, omawiana pozycja nabiera cech erudycyjnego przewodnika.

Omawiana publikacja wpisuje się w grupę niezwykle cennych i potrzebnych inicjatyw badawczych i popularyzatorskich. Przemawia za tym kilka czynników. Na pierwszym miejscu można wymienić samą tematykę, wokół której zebrano przedstawione wypowiedzi. Badania nad polską sztuką dawną wciąż wymagają studiów i profesjonalnych przedsięwzięć. Szczególne miejsce na tym polu zajmują wszystkie pozycje, które starają się dorobek artystyczny epoki średniowiecza i nowożytności wpisywać w szerszy kontekst historyczny, w tym regionalny. Tylko takie podejście pozwala na lepsze zrozumienie znaczenia omawianych fundacji i ich dawnej roli. W omawianej pracy założenie to jest obecne i zajmuje istotne miejsce w treści poszczególnych esejów. Kolejną, istotną zaletą przedstawionych tekstów jest ich zróżnicowany charakter. Pomimo tego, że wszystkie poświęcono zabytkom plastyki, Autorzy omawiając je, starali się osadzić w szerszym kontekście artystycznym. Znalazło się tu miejsce na scharakteryzowanie różnych uwarunkowań historycznych, poprzez fundacje prywatne, instytucjonalne lub śledzenie obiektów „wędrujących”

Franciszek Skibiński

*Syn ojcu – pomnik nagrobny
 Piotra Tarnowskiego w Łowiczu*

oderwanych od pierwotnej lokalizacji, czego przykładem mogą być rozproszone ołtarze z Łowicza czy problem śląskich zabytków transferowanych na Mazowsze po 1945 roku. W efekcie tego otrzymujemy spójny edycyjnie zbiór w wielowątkowy i nowatorski sposób przybliżający istotne zagadnienia. Wartość zaproponowanych tekstów nie wynika jedynie z nowych ustaleń faktograficznych. Szczególną zaletą większości wypowiedzi jest umiejętne i atrakcyjne zaprezentowanie fachowych spostrzeżeń. W rezultacie otrzymujemy niewątpliwie bardzo wartościową pozycję, atrakcyjną graficznie, którą trudno jednoznacznie scharakteryzować. Jej autorzy musieli się zmierzyć z dwoma zasadniczymi problemami. Z jednej strony książka ta, jako część planowanej serii, stawia sobie za cel omówienie wybitnych obiektów artystycznych związanych z terenami Mazowsza. To rozbudowane omówienie spuścizny artystycznej historycznego regionu zostało ograniczone do wybranej grupy

zabytków, które zdecydowano się obdarzyć etykietką arcydzieła. Pomimo tego, że w takich działaniach zawsze istnieje pewien margines subiektywnego wartościowania, próba ograniczenia się do obiektów najbardziej atrakcyjnych i wartościowych wydaje się słuszna. Drugim problemem, z którym mierzą się twórcy tej inicjatywy, są wyzwania popularyzatorskie. Trudno omawianą pozycję sprowadzić jedynie do poziomu książki popularnonaukowej. Decyduje o tym profesjonalizm wypowiedzi i rozbudowany aparat bibliograficzny. Takie zestawienie z jednej strony skłania do zainteresowania wskazanymi dziełami, z drugiej zaś daje szansę bardziej ambitnym czytelnikom na pogłębienie zawartych w tekście informacji.

Podsumowując, można jeszcze raz podkreślić, że przedstawiona praca stanowi niezwykle wartościowy i tematycznie spójny zbiór wypowiedzi, odzwierciedlających najnowsze wyniki badań nad sztuką dawną terenów Mazowsza. W mojej ocenie Autorom publikacji udało się z powodzeniem zrealizować założony we wstępie cel – połączyć rzetelne opracowanie naukowe z przystępną i atrakcyjną formą, która może zainteresować i pogłębić wiedzę nieprofesjonalnych miłośników historii sztuki i przeszłości.